

zabrnelo, ker je riba resnično prijela, da bi presenečeni kanujevec skoraj spustil ribnico iz roke. Zato pa je bil njegov izraz tako pristen, da ni mogel biti boljši. Sam je zvlekel svoj plen h kraju; ni bil kaj posebnega, za Krko kaj skromen repèk; za posnetek pa smo seveda nataknilo ono v kanjonu ujeto glavatico.

S tem je bilo naše delo v glavnem zaključeno. Stotine metrov filma smo posneli — divjo kraško pokrajino v višavju, kanjon, slapove in brzice ter prehod po Krki v zeleno, plodno ravan.

Spuščali smo se po umirjeni, na široko razliti reki. Ugledali smo galeba, ki nam je letel naproti, tako daleč še od morja. Vpletli smo ga v filmsko zgodbo, kakor smo žanjice in preplašeno pastirico, ki je zbežala, ko nas je ugledala, in naposled pristali ob pomolu pri pravoslavnem samostanu.

Najprej smo ugledali pasočega se oslička in pod drevjem na bregu odkrili tudi mogočno spečega Jura, ki je držal besedo in prišel, da spravi najino prtljago.

Samostan se razteza ob desnem bregu Krke, kjer se kanjon razpre, toda kmalu se znova zoži v tesen, stene pa se vedno bolj nižajo in Krka med njimi umirjeno teče proti morju. Vablljivo bi se bilo spustiti po njej, še čez nekatere brzice in slapove, toda film je bil končan in s snemalcem so naju čakale druge naloge. Kanujevca sta sama nadaljevala pot do izliva pri Šibeniku.

Še en posnetek, kako se kanuja spuščata v tesen in izgubljata v daljavi, potem pa je potrpežljivi osliček, ne več prehudo obložen zastopical vkreber. Do samostana ni prave poti, leži pa dobrih 200 m niže, da smo prav z muko jemali strmal, pokrito z zdrobljenim skriljem.

Vračali smo se v pretekla stoletja, v zapuščeno divjino kraških vrtač s pritlikavim hrastovjem v ogradah in morečo monotonost te pokrajine, ki je nista mogli spreminiti ne cesta in ne železnica. (1957)

Trnovski gozd v cvetju

TONE WRABER

Skozi prvomajsko praznično Ajdovščino smo odšli proti Lokavcu. Cesto smo imeli hitro za seboj, strm breg nad Lokavcem pa je doobra preizkusil naše pomladansko utrujene mišice. Nikakor nismo mogli ujeti pravega koraka.

Sicer pa, zakaj bi hiteli? Sonce je prijetno grelo naša bleda študentovska telesa, v ozelenevajočem grmovju so cvetele vijolice in prepevali ptički in potočki so živahno žuboreli čez skale. Kdo se more upirati mehkim tratam, ki zapeljivo vabijo k brezskrbnemu počitku? Pozabili smo na načrte za tisti dan in se ustavili na lepem prostorčku. Sprva sem skušal malo botanizirati, pa me je kmalu prevzelo vsesplošno brezdelje prijatelj, ki so nemočno ležali v travi. Da bi nas slišali, kakšno pregovarjanje je bilo, kdo bo šel po vodo do nekaj metrov oddaljenega studenca, kadar nas je zažejalo! Tako so med sproščenim lenarjenjem minevale ure in ker smo iz izkušnje vedeli, da za toplim dnevom pride hladna noč, rob Male gore nad nami pa se tudi ni hotel niti za malo približati, smo se končno le vzdignili. Na nadaljnji poti pa nas je čakalo

presenečenje. Le odkod zamolklo modra barva travnikov pred nami? Uganko smo kmalu rešili, ko smo skoraj zagazili v tisoče sviščev. Clusijev in tržaški svišč, prvi alpski, drugi pa kraški domačin, sta se našla na skupnem rastišču. Ne moreš se odločiti, katerega cvet je lepši: Ali veliki, razkošno temnomodri Clusijevega ali manjši, bolj domači, nasičeno barviti tržaškega svišča. Tu in tam se je pravkar razcvel dišeči volčin in zadehtel v svoji rosní opojnosti.

V mislih na to lepoto nam je hitro mineyala strma pot v sosesčini fantastično oblikovanih skalnih stolpov. Mrzlo je zapihalo, ko smo vroči in preznjeni dosegli vrh planote. Iz tople primorske pomladi smo prišli v pozno hribovsko zimo. V kotanjah je še ležal umazan sneg, travnike pa je že čez in čez pobelil belocvetni žafran. Odložili smo svoje reči v logarnici in šli na bližnji Mali Modrasovec. Koraki so zahreščali v trd, zmrznjen sneg. Zima se noče umakniti brez boja, a pomlad je že na zmagovitem pohodu. Priklicala je iz tal zvončke, trobentice in jetrnike, cvetke, ki nas vsako leto tako pristrčno razvesele. Iznad suhega listja že nekaj časa pomalja teloh svoje cvetove, ki so, najprej snežnobeli, že dobili rdečkast nadah. Vsak čas se bodo razgrnili listi konopnice (*Dentaria enneaphyllos*) in prikazali se bodo veliki žveplenorumeni cveti. Njeno steblo je rdečkasto, ukrivljeno, kot da bi se prezeblo še hotelo vrniti v toplo zavetje pod listjem. Goljaki so sivali v večernem mraku in skozi golo bukovje se je mrzlo bleščala snežna odeja. Strupeno je vleklo od tam, da smo se tesneje zavili v vetrovke.

Drugi dan smo se poslovili od Trnovskega gozda in na poti od Čavna na Nanos pošteno odslužili lenobo prvega dne. Mene pa je ta izlet spodbudil, da sem se v začetku julija spet vrnil Trnovskemu gozdu v goste.

Skorajda mi je — samohodcu — postalo dolgčas, ko sem zopet ugledal nad seboj kamenita pobočja Čavna in vzel pot pod noge. V borovju nad Lokavcem so oglušljivo godli škržati. Sonce je neusmiljeno pripekalo, da sem s težkim nahrbtnikom, polnim herbarijske krame, postajal sam sebi v napoto. Najbolje, da ne mislim na vročino in strmo pot, sem si rekel in se začel ozirati za cveticami. Svišči so že davno odcveli, na njihovem mestu so cvetele prave kraške domačinke. Najopozorljivejši med njimi je bil travnolistni grintavec (*Scabiosa graminifolia*), čigar ozki črtalasti listi so bleščeče svilnatodlakavi. V obsežnih rušah se je razbohotil po kamenitih krajih in jih krasil z velikimi bledevijoličnimi cveti.

Ko sem prisopel čez strmino, obraslo s črnim gabrom in drugim toplo-ljubnim grmovjem, sem se počutil kot riba na suhem. A že je pohitel Čaven s predstavljanjem svoje pisane cvetane. Pogled mi je obstal na grmičku, ki se je tesno prilegajoč ob tla pokrila s številnimi rumenimi cvetovi. Takoj sem vedel, da imam pred seboj Fleischmannovo košeničico (*Genista holopetala*) iz družine metuljnic. Prav na Čavnu jo je našel in opisal vrtnar ljubljanskega botaničnega vrta Andrej Fleischmann. Znan je po tem, da je leta 1844 izdal pregled kranjske flore (*Uebersicht der Flora Krains*). V svoji rodoljubni vnemi je navedel v tem delu rastline, ki na našem ozemlju nikoli niso rastle. Toliko napak so morali popraviti poznejši botaniki, med njimi zlasti Paulin in Justin, da so izgubili vse zaupanje vanj. Razen na Čavnu najdemo to košeničico še na Gabrovem hribu nad Trstom in na Velebitu. Po nekaj korakih sem zagledal še zanimivejšo rastlino. Zeljeni podobni listi in precej neočitni, v kobulu združeni beli cvetovi so izdajali, da je iz družine kobulnic. Imenuje se Hladnikova rebrinka (*Hladnikia pastinacifolia*), po Idrijčanu Hladniku. Samo eno vrsto ima ta rod, ki je doma le v Trnovskem gozdu. Od Male gore do

Sl. 1: Fleischmannova košeničica

Sl. 2: Hladnikova rebrinka (po Hegiju)

Kučlja na južni strani in od Zelenega roba do Poldanovca na severu raste ta rastlina, ki je poleg kratkodlakave popkorese (*Moehringia villosa*) in kranjskega jegliča (*Primula carniolica*) naš najvrednejši endemit.

Po tem zanimivem srečanju so prišle na vrsto tudi manj »slavne«, a zato še lepše rastline. Na vlažnejših mestih se je razrastla cela goščava kobulnice velestike (*Ligusticum seguieri*) z velikimi belimi socvetji. Nisem se mogel nagledati živordečih bakel, ki so jih vmes prižgale brstične lilije (*Lilium bulbiferum*). Rumenocvetni lepljivi žlezani (*Campanula thyrsoides*) je precej sličila klasnata zvončnica (*Campanula spicata*) z modrimi cveti.

Za trenutek sem se oddahnil pred logarnico, potem pa sem jo ubral proti strmemu stožcu Kuclja. Na vsakem koraku sem odkrival kaj novega. Dovolj bo, če omenim le vijoličnordeči kranjski grahovec (*Astragalus pastellianus*), sveže rumeno kosmato škržolico (*Hieracium villosum*) in volnato smiljko (*Cerastium lanigerum*), ki raste pri nas le na Čavnu. Na Kuclju so se med travo belile tudi planike, majhne sicer, a vendar prave planike v neposredni bližini vinogradov. Práv v pisani raznolikosti, ki jo tvorijo mediteranske, ilirske, srednjeevropske in alpske rastline, je poseben čar čavenske cvetane.

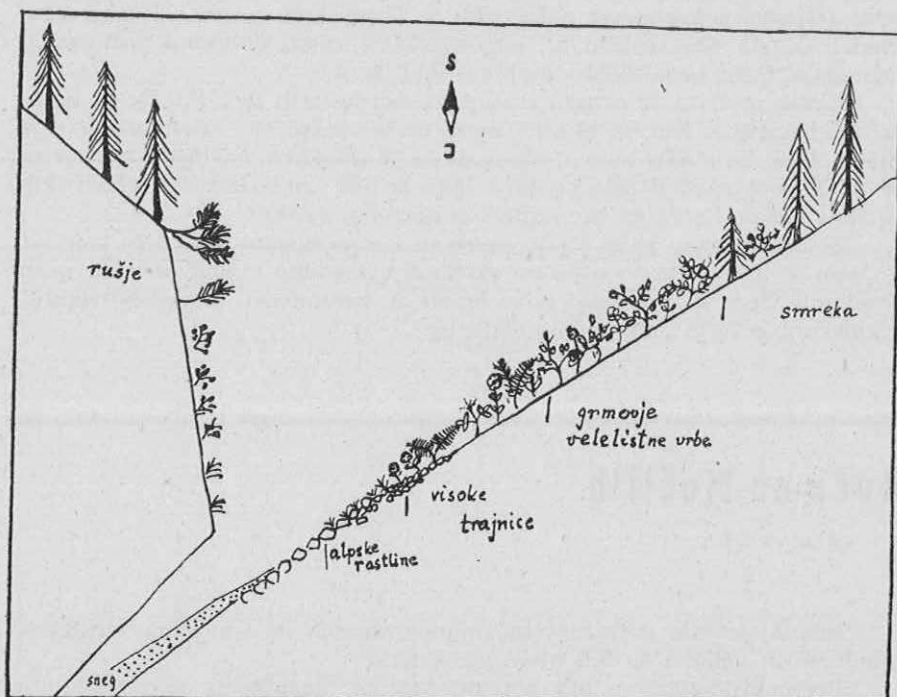
Pa tudi pokrajinsko sem užival. Z vzvišenega Kucljevega vrha ti pogled kar zdrsi v Vipavsko dolino. Ves Kras od Nanosa preko Sneznika do Tržaškega zaliva, Furlanijo, bleščéčo Sočo z njenim izlivom v morje je obseglo moje oko. Redka so tako imenitna razgledišča.

Zvečer sem v planinskem domu v Predmeji opravljal še svojo obvezno tlako: prelaganje nabranih rastlin. Toliko sem nabral, da sem se počteno oddahnil, ko sem končal in kot tisto noč edini planinec v domu odšel k počitku. Zunaj se je razdivjala nevihta in ohladila ozračje, da sem zaspal kot ubit.

Naslednje jutro sem bil v trenutku na nogah in kmalu sem že stopal skozi sveže, umite gozdove. Namenil sem se obiskati še severne dele

Trnovskega gozda. Z odlično gozdarsko karto sem se igraje orientiral. Pri odcepu steze na Goljake sem zavil na popolnoma ravno potekajočo Paradansko cesto, ki jo v zadnjem delu, proti Anini koči, razširjajo, tako da sem zgrešil stezo v Paradansko vrtačo. Po karti sem hitro našel drug dostop in čedalje radovednejši sem postajal, kakšna je ta v botaničnem oziru tako znamenita vrtača. Spuščajoč se po jugozahodnem pobočju skozi gozd bukve in jelke, prideš v ozek pas smreke, ki nepričakovano preide v pas grmovja velelistne vrbe (*Salix appendiculata*), v katerem uspevajo razne visoke in vlagoljubne trajnice: avstrijski divjakovec (*Doronicum austriacum*), kresnice (*Aruncus silvester*), platanolistna zlatica (*Ranunculus platanifolius*), malina (*Rubus idaeus*), planinski srobot (*Clematis alpina*) in še druge. Še malo niže uspevajo le te trajnice brez grmovja, a se že redčijo in kaže se grušč, ki ga tu in tam obraščajo prave planinske rastline: dvocvetna vijolca (*Viola biflora*), alpski repnjak (*Arabis alpina*), četvero-zobi slanozor (*Heliosperma quadridentatum*) in timijanova vrba (*Salix serpyllifolia*). Končno ostane le še gol grušč, ki ga ob vhodu v ledenico pokriva sneg. Na straneh vrtače je tudi mnogo slečja in še nekaj drugih planinskih cvetk. Slikovito se izraža Pospichal, ko pravi, da sliči rastlinstvo Paradanske vrtače rastlinstvu gore, ki je obrnjena z vrhom proti notranjosti zemlje. Zelo izčrpno je obdelal ta pojav prav na primeru Paradane avstrijski botanik Beck (Die Umkehrung der Pflanzenregionen in den Dolinen des Karstes. Sitzber. Akad. Wiss. Wien. Bd. 115, 1906.). Smatra, da je vzrok temu, da si slede višinski pasovi v kraških vrtačah ravno obratno kot navadno, v lokalni klimi vrtače, na katere dno se vlega hladen zrak. V maju naj bi se n. pr. zniževala temperatura od vrha proti dnu vrtače za 0,4° C na vsak meter. Zagrebški botanik Horvat (Vegetacija ponikava. Geogr. glasn. 14/15, 1953) je v novejšem času podrobno osvetlil problem rastlinstva vrtač in govori o »fenomenu vrtače«. Ta se odraža v posebni klimi in vegetaciji vrtače, ki se zaradi njene svojstvene oblike precej razlikujeta od okolice. V vrtači je manj svetlobe in zaščiten je pred vetrom, zato je tudi zrak vlažnejši. Kroženje zraka je le neznatno, mrzel zrak se spušča na dno in povzroča pozebe. Sneg leži dolgo časa in zadržuje razvoj vegetacije. Vegetacijsko pa je ta fenomen označen po že opisanem obratu višinskih pasov in po zanimivem pojavljanju planinskih rastlin na dnu vrtač. Te rastline so se ohranile iz ledene dobe, ko so tudi nad vrtačo ležeči obronki imeli podobno rastlinstvo. Po ledeni dobi se je na njih razvila današnja vegetacija, v globokih in hladnih vrtačah pa so se rastline — ledenodobni (glacialni) relikti — ohranile do danes.

Blažen mir je vladal, ko sem popisoval rastlinstvo in risal skico. Kar ni se mi dalo oditi, a misel na še dolgo pot tistega dneva me je priganjala k odhodu. Brez steze sem se skozi goščavo prerinil do ceste in se mimo Anine koče začel vzpenjati na Zeleni rob. Njegov vrh je porasel in brez razgleda. Zato pa je mesto, kjer se steza strmo spusti v dolino Tribuše, prvovrstna razgledna točka (če se ne motim, se imenuje »Belvedere«). Trnovski gozd se proti Tribuši spušča v navpičnih stenah in z njihovega roba imaš res lep pogled proti Julijcem. Jaz pa nisem imel, ker so bili vrhovi nad Bačo zaviti v temne nevihtne oblake, v katerih je že pogrmevalo. Za botaniziranje tako ni bilo mnogo časa. Škoda, ker je flora tam zelo raznovrstna. Že v gozdu je bujna podrast slečja, na skalovitih travnatih vesinah in stenah pa so se naselile velike kolonije planinskega rastja. Rušje, slečnik, razni svišči, kreči, alpska orlica, alpski zvonček, avrikelj in kranjski jeglič in še mnoge druge planinske cvetice bujno uspevajo v tej zanje majhni višini (ok. 1300 m). Kot pri rastlinah z dna Paradanske

Sl. 3: Shematski prikaz rastlinskih pasov v Paradanski vrtači

vrtače gre tudi tu za ledenodobne ostaline. V dobi, ko je led segal nizko v alpske doline in je tudi manjši ledenik v Trnovskem gozdu pričal o tedanjem hladnem podnebju, je bilo to rastišče kot nalašč zanje. Po umiku ledenikov so se zopet selile nazaj v Alpe, nekatere pa so se na ledenodobnih rastiščih ohranile do danes in se pomešale z rastlinstvom, ki je začelo naseljevati pusto, brezdrveno pokrajino.

Grmenje in viharen piš iz Baške grape sta čisto resno naznanjala hudo uro, da sem uprizoril pravi tek na kakšno uro oddaljeni Poldanovec. Da sem na njegovem vrhu bil, vem, ker je to zgoraj z majhnimi črkami napisano, kaj več pa o Poldanovcu ne morem povedati. Z vrha sem namreč tako ucvrl po stezi navzdol, da me je še nahrbtnik komaj dohajal. Ko sem dosegel cesto proti Lokvam, je kazalo, da sem najhujšemu ušel. Pridirkal sem v Lokve, a za svoj tek sem dobil le skromno zadoščenje: Le nekaj kapljic je izhlapelo na mojih razgretih licih. Tako je spet sijalo sonce, ko sem se ubadal z dolgim klancem proti Mali Lazni, veliki senožeti sredi smrekovih gozdov. Ali bom našel vse, kar obljublja literatura z Male Lazne, mi je rojilo po glavi, kot vedno, kadar hodim po sledovih prejšnjih botanikov. Nisem bil razočaran, pa še kaj novega sem našel. Dlakavi ušivec (*Pedicularis comosa*) je že skoraj odvetel. Znan je le še z Matajurja in Rdečega roba. Sibirski perunika (*Iris sibirica*) pa je bila prav v najlepšem cvetju. Naj omenim še dvoje presenečenj. Suhe trate so bile pretkane z ljubkimi cvetovi za ped visokega modrega mečka (*Sisyrinchium angustifolium*), ki ima ozke mečaste liste in spada v družino perunika. Ko sem ga nabiral, mi je pogled obstal na že odcvetlem svišču, na prvi pogled zelo podobnem Clusijevemu. Res sem se razveselil, da sem doslej le z nekaj nahajališč na Štajerskem in iz okolice Trbiža znani Kochov

svišč (*Gentiana kochiana*) našel tudi v Trnovskem gozdu. Pozneje sem zvedel, da sta obe rastlini na tem mestu že znani dobremu poznavalcu primorske flore, batujškemu župniku Filipiču.

Pisana je vrsta še drugih rastlin, zaradi katerih je Mala Lazna botanično znamenita. Kot da bi kdo uredil tu botanični vrt, tako raznolika je njena flora. Za modri meček vemo, da se je priselil v novejši dobi, ker se je po Evropi razširil šele po letu 1835 iz Sev. Amerike. Pri planinskih rastlinah Male Lazne pa gre najbrž za glacialne relikte.

Močno poševno je že sijalo sonce in zlatilo bogato semeneče smreke, ko sem se zadovoljen z uspešno ekskurzijo lagodno vračal po cesti proti Predmeji. Spet sem spoznal nove lepote in zanimivosti slovenske zemlje, s katerimi je le-ta tako bogato obdarjena.

Koča na Močilih

IVAN SAVLI

Nekdaj je bila gornjesavska dolina samotna in z gozdom zaraščena. Medvedi in volkovi so bili njeni gospodarji.

Prvi obiskovalci so bili koroški pastirji. Začetkoma so prihajali le bolj poredko z živino na pašo čez sedlo. Pozneje pa so se udomačili in napravili na razširjeni dolini ob reki male lesene kočice, ki so se stalno množile. Nastala je naselbina. Imenovali so jo »Marija na belem produ«. S spoštovanjem so zrlji na še nepoznane brezimenske gorske velikane kot na domovanje tajinstvenih gorskih duhov, ki prinašajo zlo in dobro ljudem. Ko jim pa dolina ni nudila več dovolj paše za živino, od katere so se preživljali, so se pomikali s svojo čredo po temnih gozdovih in pašnikih vedno bolj v notranjost nepoznane prirode. Dosegli so sedlo Vršič. Na Jezercu, ki je takrat obstajalo, in na prvem večjem pašniku na južni strani sedla so z živino pristali. Tam so napravili staje za čredo in kočice za pastirje. Ko so na tem pašniku vsako leto z živino pristajali, so ga imenovali Pristava, bližnjo goro pa Pristank (Prisank). Pozneje so to Pristavo preimenovali v Veliko planino. Leta 1924 pa je iz Prisanke nastalo knjižno ime Prisojnik. Pastirji so bili prvi na vrhovih naših gora in jim dali imena. Ko so prišli tujci, da bi osvajali naše gore, so jim pastirji in lovci služili za vodnike, ker so dobro poznali vse prehode, police in zagate.

Vršič je bil že od pamtiveka najbolj priljubljena točka v Julijskih Alpah. Bil je glavno prehodišče iz Savske v Soško dolino in obratno.

V dobi rudarstva v Trenti od leta 1579 do leta 1778 so imeli Trentarji preko Vršiča najkrajšo zvezo s svetom. Hodili so čez Vršič in Podkoren v Beljak na trg, kjer so prodajali svoje kože in ovce. Tudi v nekdanji Borovski vesi so se pečali z rudarstvom. Sedanja domača imena v Kranjski gori pri Šmelu, Knapu, Kožarju na Rudi, in žlindra na Čušeljnovem vrtu, kjer je bila topilnica, so jasni dokazi, da je nekdanje cvetelo fužinarstvo v Kranjski gori.

Ko so leta 1895, 10. III. ustanovili v Radovljici tretjo podružnico SPD, so imele vse naše gore še nemški pečat, povsod so bili nemški napisi in kašipotne table. Nič čudnega ni, da si je upravni odbor Radovljiške podružnice stavil kot glavno nalogo, da v prvih letih svojega delovanja poleg